

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Проаналізовано наукові підходи стосовно поняття "економічна безпека держави", яке розглядається як найважливіший інструмент для досягнення стратегічних цілей державної політики. Визначено основні елементи економічної безпеки держави та запропоновано напрями розвитку економіки у процесі забезпечення стійкого та безпечного розвитку економічної системи. Структуровано складові економічної безпеки та виокремлено чинники, що впливають на стан економічної безпеки держави.

Аннотация. Проанализированы научные подходы к понятию "экономическая безопасность государства", которое рассматривается как важнейший инструмент для достижения стратегических целей государственной политики. Определены основные элементы экономической безопасности государства и предложены направления развития экономики в процессе обеспечения устойчивого и безопасного развития экономической системы. Структурированы составляющие экономической безопасности и выделены факторы, влияющие на состояние экономической безопасности государства.

Annotation. The article deals with scientific approaches to the concept of economic security of a state, which is considered as an essential tool for achieving the strategic goals of public policy. The basic elements of economic security are identified and areas of economic development to provide a sustainable and safe development of the economic system are suggested. Components of economic security are structured and factors that affect the economic security of a state are described.

Ключові слова: економічна безпека держави, державна політика, підпільна економіка, неофіційна економіка, генезис неформального сектору.

Визначальним чинником авторитету і сили кожної держави є підтримання рівня національної безпеки. Підтвердженням цього є правове забезпечення і постійна увага до проблем безпеки в країнах ЄС, Японії, США тощо. На сьогоднішній час Україна знаходиться на етапі трансформування економічної системи, що об'єктивно обумовило зниження ефективності її економічного потенціалу. Різне зниження платоспроможного попиту значної частини населення призвело до скорочення споживання продовольчих товарів, незбалансованості раціону харчування, що негативно впливає на здоров'я і розвиток нації. Під час інтеграції у світову економіку Україна має чітко визначити параметри економічної діяльності, розробити стратегію і напрями розвитку національної економіки з урахуванням раціонального використання її потенціалу та посилення експортної орієнтації. Необхідність визначення стратегічних напрямів регулювання економічної безпеки національної економіки, що забезпечує ефективний її розвиток, вимагає розробки відповідних теоретико-методологічних засад, формування її концепції, механізмів, кількісних і якісних параметрів.

Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, в тому числі економічної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення. Власне тому, наукові дослідження цього напрямку є актуальними та своєчасними у час пошуку пріоритетів державної економічної політики. Метою є наукове обґрунтування та дослідження сучасного стану економічної безпеки національної економіки та визначення основних напрямів реформування державної політики.

Питанню економічної безпеки країни присвячено роботи видатних вітчизняних та зарубіжних вчених серед яких: Г. Пастернак-Таранушенко, В. Дикань, В. Геець, М. Пендюра, А. Крамаренко, В. Ткач, В. Єдинак, І. Мішина, Д. Прейгер., Л. Бесчастний, Б. Губський, В. Богомолова, З. Варналій та ін.

Міністерство економіки України своїм Наказом "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" визначило економічну безпеку як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [1].

М. Пендюра визначає економічну безпеку держави як комплекс захисту національних інтересів та вважає її вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів [2, с. 13].

Українські вчені В. Шлемко та І. Бінько доводять, що "економічна безпека – це стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, і здатний задовольнити основні потреби особи, сім'ї, суспільства, держави" [3, с. 8].

Г. Пастернак-Таранушенко частково розширює поняття економічної безпеки, зазначаючи, що "економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців" [3, с. 29].

І. Мішина зазначає, що економічна безпека – це основа життєдіяльності суспільства, його соціально-політичної та національно-етнічної стійкості, а економічну безпеку виокремлено як горизонтальні і вертикальні відносини, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх

Ще один представник вітчизняних дослідників – О. Власюк – для визначення економічної безпеки використовував науковий підхід, зазначивши, що економічна безпека – це складна поліструктурна наука, яка є наукою про безпеку (точніше – "життєздатність") соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [5, с. 45].

На думку американських вчених, економічна безпека повинна відповідати двом умовам. По-перше, це збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, що стосуються розвитку економіки в цілому. По-друге, це збереження досягнутого рівня життя населення і можливості подальшого підвищення його якості [3, с. 34].

З наведених визначень, поняття "економічна безпека" характеризується в якості складною внутрішньою структурою. Загальним недоліком зазначених підходів є відсутність комплексного підходу до всієї сукупності взаємопов'язаних елементів економічної безпеки. Економічну безпеку можна розглядати не лише з точки зору стану захищеності суспільних інтересів, але і як готовність інститутів влади створювати ефективні механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримку соціально-політичної стабільності суспільства. В умовах кризових процесів, які зараз спостерігаються, механізми стабілізації економічної безпеки досить багатозначні та неординарні. Тому найбільш узагальнена характеристика економічної безпеки повинна включати три найважливіші елементи:

економічну незалежність, яка означає можливість контролю держави за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва та якості продукції, який забезпечував би конкурентоспроможність і дозволяв нарівні приймати участь у світовій торгівлі;

стабільність і стійкість національної економіки передбачає захист власності в усіх її формах, створення сприятливих умов і гарантій для підприємницької активності, заборона чинників, здатних дестабілізувати ситуацію (жорстка політика щодо протидії рейдерським захопленням, подолання корупції у владі, судовій системі, обґрунтована зовнішньоекономічна політика);

економічний прогрес, що створював би сприятливий клімат для інновацій та інвестицій, постійну модернізацію виробництва, підтримку з боку держави стратегічних галузей, що є необхідними умовами стійкості і самозбереження національної економіки.

Для країн з ринковою, донедавна з перехідною, економікою, найбільш оптимальна модель забезпечення економічної безпеки базується на творчому поєднанні ресурсів стабільності, керованості та дозованого економічного ризику в тих сферах господарювання, тих де можливо отримати максимальну соціально-економічну ефективність, а також створити сприятливі умови для перспективних інноваційних проєктів. Реалізація такої моделі економічної безпеки передбачає раціональне використання точкових технологій господарювання, зорієнтованих на максимальну результативність у мінімально стислі строки. Економія часу стає базовою передумовою господарської успішності та економічної безпеки [4, с. 17].

На сьогоднішній час економіка України характеризується високою дезорганізацією, технологічно відсталістю та заполітизованістю, отже, виникає гостра потреба активного втручання держави в економіку. Першочерговим заходом для подолання негативних тенденцій має бути формування стратегії економічної безпеки в контексті державної політики із визначенням чітких механізмів її реалізації, визначенням основних загроз економічній безпеці, чинників та індикаторів, які впливають на стан економічної безпеки. Будучи інструментом економічної політики, економічна безпека пропонує систему критеріїв і показників оцінки стану економічної системи (граничнодопустимих значень економічних показників, за межами яких економіка втрачає здатність до динамічного прогресивного саморозвитку). З іншого боку, економічна безпека є метою економічної політики, оскільки саме економічний добробут створює передумови для гармонійного розвитку економічної системи, який визначає умови економічного зростання. Таким чином, можна стверджувати, що економічна безпека як інструмент реалізації національних економічних інтересів впливає на весь комплекс економічних відносин: виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. З іншого боку, як базис національної економічної системи економічна безпека є найважливішою умовою, що визначає характер розвитку всього комплексу економічних відносин. Взаємозв'язок процесів, складових економічних відносин передбачає комплексний підхід до їх регулювання, обумовлює взаємозв'язок напрямів економічної політики.

Економічна політика гарантування економічної безпеки визначається на підставі певних принципів, що створюють політичну й правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, з'ясування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів гарантування економічної безпеки України відносять:

додержання законності на всіх етапах гарантування економічної безпеки;

баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;

взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо гарантування економічної безпеки;

своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;

надання пріоритету мирним заходам у розв'язанні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;

інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Заходи, спрямовані на гарантування економічної безпеки, мають реалізовуватися в напрямі здійснення чіткої структурної й соціальної політики, посилення активності держави в інвестиційній, фінансовій, кредитно-грошовій, зовнішньоекономічній сферах і продовження інституціональних перетворень. Економічна безпека досягається завдяки єдиній державній політиці, узгодженій, збалансованій, скоординованій системі заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без цього неможливо стабілізувати економічну ситуацію в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

Найважливішим елементом механізму гарантування економічної безпеки суспільства є діяльність держави з виявлення й попередження внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки, особливо за сучасного соціально-політичного становища України. Основні напрями цієї діяльності такі: виявлення випадків, коли фактичні чи прогнозовані параметри економічного розвитку відхиляються від порогових значень економічної безпеки, і розроблення комплексних державних заходів для виходу країни із зони небезпеки. Заходи й механізми, що гарантують економічну безпеку, опрацьовуються одночасно з державними прогнозами соціально-економічного розвитку і реалізуються в

програми соціально-економічного розвитку; організація роботи щодо реалізації комплексу заходів із метою подолання чи недопущення виникнення загроз економічній безпеці. У ході цієї роботи розглядається концепція державного (регіонального) бюджету щодо гарантування економічної безпеки. Уряд координує роботу місцевих органів виконавчої влади стосовно реалізації необхідних заходів, у тому числі з підготовки законодавчих та інших нормативних актів; експертиза прийнятих рішень з фінансових і господарських питань з погляду економічної безпеки. Законодавчі й інші нормативні правові акти обов'язково мають підлягати експертизі на предмет економічної безпеки [5, с. 45].

Реалізація заходів для усунення загроз економічній безпеці потребує організації системи контролю за їх виконанням. Варто підкреслити, що за умов багатуукладної ринкової економіки, коли держава не може директивними методами скеровувати діяльність усіх суб'єктів господарювання, вкрай потрібне державне регулювання економіки, зокрема способом впливу держави на макроекономічні параметри, цілеспрямованого регулювання структурних перетворень і грошово-фінансових потоків.

Дія механізму гарантування економічної безпеки може розглядатися на таких рівнях:

1. Стратегічний рівень гарантування економічної безпеки припускає ліквідацію суперечностей або як мінімум їхню локалізацію й ослаблення. Фактично на стратегічному рівні мають прийматися й реалізовуватися глобальні (з погляду національної економіки) системоутворювальні рішення.

2. Тактичний рівень припускає розв'язання завдань, пов'язаних із ліквідацією самих загроз чи із запобіганням їхньому впливу на економічну сферу. На тактичному рівні мають розроблятися комплекси превентивних заходів.

3. На оперативному рівні економічна безпека гарантується ліквідацією наслідків загроз. Результати виконання завдань на цьому рівні – це переважно комплекси оперативних заходів.

Структура механізму гарантування економічної безпеки значною мірою залежить від рівня суб'єкта економічної безпеки, що розглядається. Держава, регіони, галузі, окремі підприємства й домогосподарства формують свої індивідуальні механізми гарантування економічної безпеки. Механізми ці можуть бути усвідомленими чи неусвідомленими, спонтанними чи ретельно продуманими й вибудованими в струнку систему, такими, що суперечать або доповнюють один одного. Усе це в черговий раз доводить необхідність державного втручання, створення умов для конструктивної реалізації механізмів гарантування економічної безпеки на будь-якому суб'єктному рівні. Початкова мета – придумати механізм відтворення системи економічної безпеки в рамках критеріїв, що задаються державою, а також тих критеріїв, які випливають з особливостей сучасного етапу ринкового розвитку України. Завдання держави – підтримувати позитивні конструктивні сили ринкової економіки, підштовхувати суб'єктів економічних відносин до вибору оптимального шляху досягнення своїх цілей із позицій зміцнення економічної безпеки. Очевидно, що постановка такого завдання потребує вироблення єдиного державного підходу, створення концепції економічної безпеки, яка б стала фундаментом для розвитку ефективної системи гарантування економічної безпеки на різних рівнях.

Наук. керівн. Кривобок В. Ю.

Література: 1. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2009 р. / Правові системи НАУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>. 2. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М. М. Пендюра. – К., 2011. – 212 с. 3. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статистика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2012. – 302 с. 4. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій : дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / І. Г. Мішина. – Донецьк, 2011. – 235 с. 5. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2012. – 48 с. 6. Белов О. Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення [Електронний ресурс] / О. Ф. Белов. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/belov/6.html.